

ECCLESIA DOMESTICA: POJEM DOMÁCÍ CÍRKVE V DĚJINÁCH (1)

Vojtěch Novotný

JE TOMU JIŽ VÍCE NEŽ TRICET LET, CO BL. JAN PAVEL II. V APOŠTOLSKÉ ADHORTACI *FAMILIARIS CONSORTIO* (1981) NAPSAL, ŽE KŘESŤANSKÁ RODINA „MŮŽE A MUSÍ BÝT NAZÝVÁNA ‚DOMÁCÍ CÍRKVÍ‘“ („*ECCLESIA DOMESTICA*“ *APPELLARI POTEST AC DEBET*).¹ IMPERATIV, KTERÝ POUŽIL, JE ZÁVAZNÝ. A JE ZŘEJMÉ, ŽE SE NETÝKÁ POUZE POJMŮ, V NICHŽ MÁME O KŘESŤANSKÉ RODINĚ HOVOŘIT. NEBOŤ MUSÍME-LI KŘESŤANSKOU RODINU NAZÝVAT DOMÁCÍ CÍRKVÍ, PAK PROTO, ŽE JI PRÁVĚ TAKTO MUSÍME VNÍMAT A CHÁPAT, A TO PROTO, ŽE DOMÁCÍ CÍRKVÍ TAKÉ SKUTEČNĚ JE. TO ALE NENÍ NIKTERAK SAMOZŘEJMÉ. JAK BUDE DÁLE UKÁZÁNO, PO DLOUHÁ STALETÍ SI VĚŘÍCÍ TUTO SKUTEČNOST ZŘETELNĚ NEUVĚDOMOVALI, A POKUD VŮBEC VNÍMALI KŘESŤANSKOU RODINU JAKO DOMÁCÍ CÍRKEV, PAK V ROVINĚ ČINNOSTI. AŽ MAGISTERIUM PO II. Vatikánském koncilu NAHLÉDLO, ŽE KŘESŤANSKÁ RODINA JE DOMÁCÍ CÍRKVÍ V ŘÁDU BYTÍ, Z HLOUBKY TAJEMSTVÍ VÍRY.

TEXT, KTERÝ NÁSLEDUJE, PŘEDSTAVUJE VÝSLEDKY SOUDOBÉHO BĚDÁNÍ O DĚJINÁCH POJMU *ECCLESIA DOMESTICA*.² VLASTNÍ TEOLOGICKÉ ROZVINUTÍ ZŮSTÁVÁ PROZATÍM STRANOU. JDE TEDY O PRVNÍ UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY.

**Doc. PhLic.
VOJTĚCH NOVOTNÝ,
Th.D.**

Docent katolické teologie na KTF UK. Přednáší teologickou antropologii, eschatologii a dějiny teologie, vede Centrum dějin české teologie při KTF UK. Je redaktorem české větve mezinárodní katolické revue *Communio*.

Úvod

Výraz „domácí církev“ pochází z pavlovských listů.³ Objevuje se v pozdravech a není doplněn o žádné vysvětlující dodatky. Pavel vyřizuje pozdrav, který posílají Akvila a Priska spolu s církví při jejich domácnosti (1 K 16,19: *syn té kat'oikon autón ekklésia*), nebo sám pozdravuje Prisku a Akvila, kteří se přesunuli do Říma, i církev při jejich domácnosti (Ř 16,5: *tén kat'oikon autón ekklésian*), nebo píše Filemonovi a církví při jeho domácnosti (Flm 2: *té kat'oikon sú ekklésia*). A konečně v listě Kolosanům dává autor pozdravovat Nymfu a církev při její domácnosti (Ko 4,15: *tén kat'oikon autés ekklésian*). České novozákonní překlady váhají, co si s těmito místy počít.⁴ Nejde přitom pouze o volbu slov: ve hře je věc sama, jež je jimi vyjadřována. Mínil Pavel slovem *ekklésia* skutečně církev? A co znamená ono *kat'oikon*? Dříve nežli přistoupíme k překladu, musíme mít v těchto otázkách jasno.

Nejprve je ovšem třeba upřesnit, že slova *oikos* a *oikia* i hebrejské *bayit* znamenají dům i jeho obyvatele: manželský pár, jejich děti, neprovdané sourozence otcovy, manželky neemancipovaných synů, vnoučata, pravnoučata, služebnou čeleď, otroky. Jedním slovem: domácnost. Tým význam mělo latinské *familia* a jeho ekvivalent v národních jazycích – včetně české *rodiny* – až do poloviny 19. století. Když tedy v Novém zákoně nalezneme výraz *oikos/oikia*, neměli bychom pomýšlet na dnešní nukleární rodinu (jak říká sociologie), kterou tvoří pouze rodiče a děti, nýbrž na rodinu vícegenerační a další členy domácnosti, kteří spolu obývají tým dům. V čele této pospolitosti stál *oikodespotés*, *paterfamilias*, otec-hospodář, jediná svéprávná osoba a jediný vlastník domu i všeho, co k němu patřilo. Jemu také náležela úloha, aby svou domácnost vedl k pravé zbožnosti. Platilo to v domácnostech řeckých a římských, i v domácnostech židovských, kde se předávala víra a tradice předků, slavily se jednotlivé svátky. A také v domácnostech křesťanských.

1. Ecclesia domestica v Novém zákoně

1.1 Mateřská církev jeruzalémská

Právě *oikos*, základní jednotka mezilidských vztahů a společnosti, posloužila Ježíši z Nazareta, když slovy i skutky zvěstoval Boží království. Toto své působení uzavřel tím, že v jedné jeruzalémské domácnosti slavil spolu s učedníky *paschu*, pamětliv Hospodinova příkazu, podle něhož je třeba při připomínce exodu vzít „beránka na dům (*kat'oikian*)“, a pokud by byla domácnost málo početná, může být přibrán nejbližší soused (Ex 12,3–4). V Jeruzalémě to vztáhli i na poutníky, včetně Ježíše a jeho učedníků (Mk 14,13–16). Tak se stalo, že se v oné domácnosti slavila nejenom paměť někdejšího exodu, ale i skutečné osvobození lidstva z otroctví hříchu: právě zde totiž vtělený Syn Boží, pravý obětovaný Beránek, projevil světu lásku až do krajnosti. Na toto místo se zřejmě učedníci po Ježíšově nanebevstoupení vrátili, aby tu v modlitbě „spolu se ženami, s Marií, matkou Ježíšovou, a s jeho bratry“ (Sk 1,13–14) očekávali seslání Ducha svatého. Církev má tedy svůj počátek v prostředí všedního života jednotlivé domácnosti, která hostila Ježíšovy učedníky, domu, do něhož vstoupila víra v Ježíše Krista ukřižovaného a vzkříšeného a dar Ducha svatého.

Zpočátku projevovali jeruzalémští křesťané každodenně svou víru, že Ježíšova smrt a vzkříšení je naplněním Písem (Starého zákona), dvojím způsobem: tradiční zbožností spojenou s návštěvou chrámu a tím, že „po domech (*kat'oikian*) lámali chléb a dělili se o jídlo s radostí a s upřímným srdcem“. Na obou místech pak „hlásali evangelium, že Ježíš je Mesiáš“ (Sk 2,46; 5,42). Praxe, kterou tu konstatujeme, předpokládá skutečnost, že se k víře v Ježíše Krista hlásily další a další osoby, někdy dokonce celé domácnosti. Když o tom Nový zákon hovoří, užívá občas tzv. *oikos-formuli*: „NN a celý jeho dům“. Ta pochází již ze Starého zákona (např. Gn 7,1), v novozákonních spisech je pak užívána v tom smyslu, že se k víře v Ježíše Krista obrátil ten či onen a celý jeho dům (J 4,53; Sk 11,14; 16,30–34; 18,8; 1 K 1,16).

Jediná jeruzalémská církev tedy byla tvořena blíže neupřesněným počtem domácností, jež uvěřily, že Ježíš je Pán. Ty domácnosti, které obývaly dům větší, byly také schopny hostit shromáždění více bratří, kteří se tu účastnili vyučování, modlitby i eucharistie. Když pak začal král Herodes pronásledovat „některé z církve“, museli věřící upustit od veřejného vystupování a stáhli se pouze do tohoto privátního prostoru. Napovídá

to zmínka o tom, jak se Saul-Pavel „snažil církev zničit“ tím, že „vcházel do domů (*kata tús oikús*), zatýkal muže i ženy a dával je do žaláře“ (Sk 8,3). A také například příběh o tom, jak Petr po útěku z vězení „přišel do domu Marie, matky Jana zvaného Marek, kam se jich mnoho sešlo a modlili se“ (Sk 12,12).

1.2 Církev vzešlá z misijního působení

Podobně jako byla organizována církev jeruzalémská, byly pořádky i církve následné. Misijní praxe prvních křesťanů odpovídala pokynům, které dal učedníkům Ježíš (Mk 6,10–11; Mt 10,11–14; L 10,5–9). U Marka jsou vyjádřeny takto: „Když přijдете někam do domu, tam zůstávejte, dokud z těch míst neodejdete. A které místo vás nepřijme a kde vás nebudou chtít slyšet, vyjděte odtamtud a setřeste prach svých nohou na svědectví proti nim.“ Skutečnost, že se první církev řídila právě těmito směrnicemi, které ostatně vycházely z praxe Ježíše samého, je patrná nejenom v již citovaných textech, jež líčí církev v Jeruzalémě, ale také ve vyprávění o působení sv. Pavla (Sk 16,14–15; 17,1–9; 18,1–3). Potvrzena je i zmínkami v listech samotného apoštola (např. 1 K 1,11.14–16; 16,15–19; Ř 16,3–5.23; Flp 4,22; Flm 22).

Také jeho misijní praxe měla rozměr veřejný i privátní: „učil ve shromáždění i po domech“ (Sk 20,20). Ve městech, jež navštívil, vystupoval v prostorech společných, zejména v synagóze. Snažil se tak nalézt nějakého žida či proselytu, který byl otevřen jeho slovům. Pokud nikoho nenalezl, obracel se k pohanům. U toho, kdo jej přijal, se ubytoval. Především této domácnosti pak hlásal evangelium. Pokud byl úspěšný a podařilo se mu dosáhnout toho, že se obrátil *oikodespotés* i jeho domácnost, pak jeho dům používal jako základnu pro další působení a pro život církve, nebo přešel do domácnosti jiné, kde postupoval obdobně. Hlava domácnosti, jež přijala víru, se stávala Pavlovým spolupracovníkem a získávala v církevní obci vůdčí postavení. Pokud se víra v daném městě rozhojnila, usiloval apoštol o to, aby se spolu při slavení hodů lásky, při lámání chleba, při modlitbách a vzájemném poučování setkávali věřící různých domácností.

Nejlépe je tento jeho postup doložen pro Korint (Sk 18,1–8, 1 K 1,11–16 a Ř 16,23), kde Pavel začal nezdarem v synagóze a potom „působil v sousedním domě Tita Justa, pohana, který uvěřil v Hospodina“. Jako prvního pokřtil Štěpána a jeho domácnost, kteří „se vydali službě svatým“. Vedle něho pokřtil i představeného synagógy Krispa, neboť „on i celý jeho dům, uvěřili Pánu“. Pokřtil také Gaia, který potom hostil Pavla i „celou církev“ (*ho xenos mú kai holés tés ekklésias*). Když se takto věřící shromažďovali „v církvi“ (*en ekklésia*: 1 K 11,18), tj. když se sešla „celá církev najednou“ (*hé ekklésia holé epi to auto*: 14,23), vznikaly mezi nimi roztržky, takže vytvářeli odloučené skupiny (*haireseis*), snad podle jednotlivých domácností. Proto jim Pavel dával v 1 K 10–14 pokyny, jak mají společně slavit večeři Páně a jak mají užívat darů Ducha ve prospěch celku, aby tak všechny údy, které mají podíl na jednom chlebu, měly účast na jediném tělu a krvi Páně a byly v lásce, jež je nade všechno, spojeny v jednotě těla Kristova. Pouto jednoty bylo mezi jednotlivými domy tak reálné, že se Pavel obracel prostě na „církve Boží v Korintu“ (1 K 1,2; 2 K 2,1).

Zbývá ještě říci něco o situaci v Římě, která nebyla důsledkem Pavlova působení (v době, kdy psal svůj dopis tamním křesťanům, u nich ještě nebyl), ale odrážela výsledek praxe jiných evangelizátorů první církve. Jak vyplývá z Pavlova dopisu, musely tam existovat nejméně tři menší komunity, které se shromažďovaly v soukromých domech.⁵ Vzhledem k tomu, že v běžném antickém římském domě bylo pro setkávání vhodné pouze

triclinium (rozšířené případně o *atrium*), mohl pojmut nanejvýš 15–20 osob. Lze tedy mít za to, že v Římě bylo v dané době cca 100–200 křesťanů (na cca 1 milion obyvatel). Z Pavlova listu nevysvítá, že by se tito věřící stýkali na jediném místě a v jediném shromáždění, jak tomu bylo v Korintě (viz i Ř 1,7). Snad to svědčí o tom, že zde více než kde jinde tvořily jednotlivé domy oddělené jednotky. Pavel je proto, stejně jako v Korintě, upozornil, že „ač je nás mnoho, jsme jedno tělo v Kristu a jeden druhému sloužíme jako jednotlivé údy“ (Ř 12,5).

1.3 Církev jako shromáždění věřících v domě / domácnosti / rodině jednoho z nich

Můžeme tedy nyní shrnout: Prvotní církev hlásala Ježíše ukřižovaného a vzkříšeného veřejně. Její vlastní, vnitřní život se však odehrával v soukromých domech, zejména těch větších – u někoho bohatšího, kdo spolu se svou domácností přijal víru v Ježíše Krista, dal se do služeb evangelia a svatých. Tento muž či žena takřka přirozeně zaujali přední místo ve společenství, které se u nich shromažďovalo. Byli hostiteli misionářů a věřících, kteří dávali církvi k dispozici svá rozličná charismata. Z Pavlových listů je zřejmé, že právě domácí rys těchto shromáždění dal vyniknout ženám – snad zejména, ale nikoli výlučně vdovám. V takovýchto domech se učedníci snažili pospolitě pochopit Boží spásné jednání v Ježíši z Nazareta, v nich křtili, v nich slavili eucharistii a hody agapé, v nich se modlili, v nich nabývali vědomí ničím nezaslouženého povolání ke společenství s Kristem i jednoho s druhým – vědomí, že jsou *ekklésia*. A také zárodečné vědomí nového společenského uspořádání, neboť tu „už není rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou“: ti všichni jsou „jedno v Kristu Ježíši“ (Ga 3,28–29; srov. 1 K 12,13; Ko 3,11).

A právě tuto skutečnost shrnul Pavel do výrazu *kat'oikon ekklésia*. Musíme jím rozumět „církve při (v) domě / domácnosti / rodině“ nějakého věřícího. Míjí se jím tato věřící domácnost sama a další věřící, kteří se zde snad shromažďují. Je totiž nepochybné, že žádná taková domácí církev, *ecclesia domestica*, nebyla církvi výlučně. Pavel je proto utvrzoval ve vědomí, že tvoří jedno tělo Kristovo, a to jak uvnitř téhož města (v tom případě hovořil o „celé církvi“: 1 K 14,23; Ř 16,23, nebo o církvi v tom či onom městě), tak i ve smyslu širším, v němž se k sobě vztahovaly jednotlivé „církve Kristovy“ (Ř 16,16), a konečně i ve smyslu univerzálním (v tom případě hovořil prostě o „církvi“ nebo o „církvi Boží“: 1 K 10,32; 12,28; 15,9; Ga 1,13; Flp 3,6; Ko 1,18.24). Ostatně, když hovořil o církvi, která je v tom či onom domě, městě, kraji, naznačil tím vždy, že univerzální církev jaksi předchází církev partikulární, lokální, domácí.

1.4 Církev jako Boží dům / domácnost / rodina

Skutečnost, že církev vznikala v domácím prostředí, se mnohonasobně promítla do toho, jak rozuměla sobě samé, jak si počínala a jak se vyjadřovala. Je nápadné, jak mnoho pojmů je odvozeno od skutečnosti, že ti, kdo uvěřili, že Ježíš je Pán, se scházeli v domě / domácnosti / rodině jednoho z nich. Nabyli tak vědomí, že všichni „patří do rodiny víry“ (*pros tús oikeiús tés pisteós*: Ga 6,10) a jsou „členy Boží rodiny“ (*oikeioi tú theú*: Ef 2,19). Jinak řečeno, jsou domem / domácností / rodinou Boží (*oikos tú theú*), nad ní(m)ž je ustanoven Ježíš Kristus, Boží Syn (1 Tm 3,15; Žd 3,1–6; 10,21; 1 Pt 2,5; 4,7).

Tento obraz je v návaznosti na dvojnásobnost pojmu *oikos* rozváděn dvěma způsoby. Jednak ve smyslu stavby, jejímž základem jsou apoštolové i proroci a úhelným kamenem sám Kristus Ježíš, v němž je celá stavba pevně spojena a roste v chrám, posvěcený v Pánu, v duchovní přibýtek Boží (Ef 2,20–22). Jde

tedy o Boží stavbu, o Boží chrám (1 K 3,9.16–17; 14,12; 2 K 6,6; 12,19), který budují apoštolové (Ga 2,18; 1 K 3,10–14; 2 K 10,8; Ř 15,20 atd.) i jednotliví věřící (1 K 14,5; Ř 14,19 atd.).

Druhý směr, jímž je obraz Božího domu rozváděn, si všímá spíše vztahů, které zde existují. Ježíš totiž vytváří novou rodinu: opustil rodný dům, matku i příbuzné, aby je našel mezi těmi, kdo se kolem něho shromáždili a činí vůli Boží (Mk 3,31–35), a žádal od svých učedníků totéž. Věděl, že v přirozených svazcích to může vést k rozdělení (Mk 6,4; 13,12; L 12,51–53), konstatoval ale, že výsledkem je „stokrát více domů, bratří, sester, matek, dětí i polí a v přicházejícím věku život věčný“ (Mk 10,29–30).

V této nové rodině je Bůh Otec, Ježíš Syn. Ti, kdo v něho věří, jsou Boží synové, děti, a to prostřednictvím adopce či znovuzrození. Jsou bratry Ježíše i mezi sebou: spojení bratrskou láskou (*filadelfia*: Ř 12,10; 1 Te 4,9; 1 Pt 1,22 atd.) vytvářejí bratrstvo (*adelphotés*: 1 Pt 2,17; 5,9). Vztah mezi Ježíšem a církví je podobný i vztahu mezi mužem a ženou, Snoubencem a Snoubenkou (Ef 5,29–32; Zj 19; 21). Věřící se tu shromažďují kolem jediného stolu k večeři Páně (1 K 11) a mohou se pozdravovat znamením polibku (Ř 16,16; 1 Pt 5,14), neboť láska k Bohu a bližním je zde to nejdůležitější.

Mezi apoštolem, který jedná na místě Kristově, a věřícími je v této Boží rodině vztah otce či matky k synům (1 Te 2,11; Ga 4,19; 1 Tm 1,2.18 atd.). Podobně i ti, které ustanovil za své nástupce, se mají ke starším mužům chovat jako k otcům, k mladším jako k bratrům, ke starším ženám jako k matkám, k mladším jako k sestřím (1 Tm 5,1–3). Tito představení jsou zřejmě v místech, kde již církev zapustila kořeny, vybírání zejména z řad těch, kdo hostili církev ve svých domech, dali se jí do služby a stali se apoštoly spolupracovníky (Flm 1; Ř 16,3; 1 K 16,15 atd.). V každém případě se předpokládá, že *episkopos* i *diakonos*, správce Božího domu (*theú oikonomos*), musí být příkladný *oikodespotés-paterfamilias*: má být vybírán z těch, kdo jsou jen jednou ženatí, vedou dobře svou rodinu (*oikos*) a mají věřící děti, kterým se nedá vytknout nevázanost a neposlušnost (1 Tm 3,2–13; Tt 1,6–9).⁶

(pokračování v příštím čísle)

Poznámky:

- 1 *Acta Apostolicae Sedis* 1982, č. 74, s. 105, čl. 21.
- 2 Pro bibliografii srov. BOURG, F. C. *Domestic Church: A Survey of the Literature*. *INTAMS Journal for the Study of Marriage & Spirituality* 2001, č. 7, s. 182–191; *Select Bibliography*. Dostupné na: <http://www.interchurchfamilies.org/resource/biblio3.html> [2013-01-25].
- 3 KLAUCK, H.-J. *Hausgemeinde und Hauskirche im frühen Christentum*. Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 1981; GNILKA, J. *Der Philemonbrief*. Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1982, s. 17–33; AGUIRRE, R. *La casa como estructura base del cristianismo primitivo: las iglesias domesticas*. *Studios ecclesiásticos* 1984, č. 59, s. 27–51; GNILKA, J. *Die urchristliche Hausgemeinde*. In *Sborník Katolické teologické fakulty*. Sv. 3. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000, s. 41–70; GEHRING, R. W. *House Church and Mission: The Importance of Household Structures in Early Christianity*. Peabody: Hendrickson Publishers, 2004; ROCCHETTA, C.

Teologia della Famiglia: Fondamenti e prospettive. Bologna: EDB, 2011, s. 377–395; PENNA, R. *Le prime comunità cristiane: persone, tempi, luoghi, forme, credenze*. Roma: Carocci editore, 2011.

4

	Bible kralická	ČEP	Bible 21	Bogner	Jeruzalémská bible
1 K 16,19	s církví tou, kteráž jest v domu jejich	spolu s církví, která se shromažďuje v jejich domě	i církev u nich v domě	se všemi těmi, kdo se scházejí v jejich domě	shromáždění, které se u nich schází
Ř 16,5	domácího jejich shromáždění	shromáždění v jejich domě	církev u nich doma	věřícím, kteří se shromažďují v jejich domě	církev, která se v jejich domě shromažďuje
Flm 2	vší církví, kteráž jest v domě tvém	církví v tvém domě	církev v tvém domě	církevní obci, která se schází v tvém domě	církví, která se shromažďuje ve tvém domě
Ko 4,15	té církve, kteráž jest v domu jeho	církev, která se shromažďuje v jejím domě	církev v jejím domě	křesťanům, kteří se shromažďují v jeho domě	církev, která se shromažďuje v jeho domě

- 5 Pavel totiž dává pozdravovat manžele Akvila a Prisku a *tén kat'oikon autón ekklésian* (Ř 16,3.5), dále „Asynkrita, Flegonta, Herma, Patrobia, Hermia i bratry, kteří jsou s nimi“ (Ř 16,14) a „Filologa a Julii, Nerea a jeho sestru, Olympia a všechny věřící, kteří jsou s nimi“ (Ř 16,15). Vedle těchto tří domácností jsou zmíněni i jednotlivci a věřící „z domu Aristobulova“ a „z domu Narcisova“ (Ř 16,10–11), zřejmě služebníci a otroci uvedených pánů, kteří křesťany nebyli.
- 6 Tím nemá být řečeno, že je církevní hierarchie jako celek odvozena od hostitelské role bohatších prvních křesťanů, proces byl nepochybně komplikovanější. Tuto souvislost nicméně napovídají dopisy pastorální tým, že spojují roli církevních představených s jejich rolí rodinnou, a snad i list Římanům tím, že se o žádné zárodečné hierarchii nezmiňuje a předpokládá prostě organizaci do církví domácích. Srov. PENNA, s. 94–101.190–191; AGUIRRE, s. 46–47.

Summary: *Ecclesia domestica*: the term “domestic Church” in history

According to the Pope John Paul II, “the Christian family constitutes a specific revelation and realization of ecclesial communion, and for this reason too it can and should be called ‘the domestic Church’” (*Familiaris consortio* /1981, art. 21). The term “*ecclesia domestica*” is therefore essential for current theology of marriage and family and for the related pastoral care. The paper presents the results of contemporary research about his history. It consists of three steps: (1) the New Testament basis; (2) the development until the II Vatican Council; (3) the magisterium of Paul VI and John Paul II; conclusion.